

Janko Prunk

PRVO LJUDSKOFRONTNO POVEZOVANJE NA JESENICAH (1935—1937)

Referat na XVIII. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Kranjska gora—Jesenice, 29. sept.—2. okt. 1976

Jesenice so tipičen slovenski industrijski kraj med obema vojnama, kjer se kažejo v malem in večjem vsi bistveni problemi slovenskega delavskega gibanja, veliko osnovnih problemov slovenske zgodovine tega obdobja. Ta ugotovitev za Jesenice v tej oziroma tudi starejši dobi ni nova; postavil jo je že pokojni dr. Dušan Kermavner v svoji obsežni monografiji o politični zgodovini Jesenic v drugi polovici 19. in prvih dveh desetletjih 20. stoletja.¹

Današnji kraj Jesenice je bil vso dobo stare Jugoslavije teoritorialno politično razdeljen na dve občini, Jesenice in Koroško Belo, v katero je spadal Javornik. Obe občini pa sta po vsem razvoju in problematiki predstavljali popolno, neločljivo celoto, v katero ju je povezovala železarna KID, ki je imela obrate na Jesenicah in na Javorniku ter še na Blejski Dobravi. Tako mora vsaka zgodovina, ki hoče prikazati Jesenice, dejansko zajeti oba kraja, to je v bistvu nekakšen obseg današnjih Jesenic, kar je v nečem tudi prednost obravnave.

V naši obravnavi so torej vedno, razen če ne bo rečeno drugače, mišljene Jesenice v širšem smislu, skupaj z Javornikom. Seveda pa je to še vedno samo današnji kraj Jesenice, ne pa današnja jeseniška občina, ki obsega kraje v Zgornjesavski dolini, ki so bili v obravnavanem času samostojne občine in so imeli še vedno pretežno kmečko prebivalstvo z drugačno družbeno in politično problematiko od jeseniške.

Naše obravnavane Jesenice so bile izrazito industrijski kraj z večino industrijskega prebivalstva (delavci in nameščenci). Po štetju leta 1931 so naše Jesenice štejele nekaj nad 9000 prebivalcev, od tega je bilo 3200 volilcev. V približno istem času, v letih 1935—1937, pa je bilo v tovarni KID na Jesenicah in na Javorniku zaposlenih približno 2600 delavcev, od tega 2300—2500 volivcev v delavsko socialno zaščitne ustanove, kot so Delavska zbornica, delavski zaupniki in bratovske skladnice.² Seveda to tovarniško delavstvo ni bilo povsem identično s stalnimi prebivalci — volilci Jesenic, kajti veliko delavstva KID se je na delo na Jesenice vozilo iz okoliških krajev. Tako nastopa v politični zavesti in politični sliki razlika med jeseniškimi volitvami za parlament in občine in delavci KID za volitve v njihove socialno zaščitne ustanove. Pri ljudskofrontnem povezovanju, ki ga hočemo osvetliti, sta igrala vlogo oba korpusa. V političnem smislu je bilo jeseniško

¹ Dušan Kermavner, *Politični boji na Gorenjskem in delavsko gibanje na Jesenicah—Javorniku od začetkov do leta 1918*, Ljubljana 1974, str. 6—7.

² Arhiv IZDG (dalje AIZDG), fond Delavske zbornice, fasc. Volitve delavskih zaupnikov.

prebivalstvo v prvi polovici tridesetih let, ki jih jemljemo za izhodišče našega pregleda, razdeljeno na tri oziroma štiri politične tabore: liberalno-nacionalistični, ki je bil na oblasti, marksistični-socialdemokratski, ki je bil verjetno najštevilnejši, toda oblasti v občini ni osvojil, večkrat je celo paktiral z liberalci, in najmanjši klerikalni, ki si je prizadeval zagospodariti tudi v delavskih Jesenicah, kar pa mu do sredine tridesetih let ni uspelo. Komuniste, ki so bili razmeroma močni v začetku dvajsetih let, je diktatura zelo razredčila.³

Tudi delavstvo KID je bilo strokovno politično razcepljeno na tri sindikalne ali strokovne centrale, kakor so jih takrat imenovali. Večino je predstavljal socialdemokratski SMR J, v katerem so bili vključeni tudi komunisti, ki niso imeli svojih sindikatov, ostalo delavstvo sta si delila malo močnejša krščansko socialistična Jugoslovanska strokovna zveza in nacionalistična Narodno strokovna zveza.

V prvi polovici tridesetih let se je v gospodarskem pogledu na Jesenicah izvršila velika sprememba. Glavni delničar oziroma dejanski gospodar jeseniške železarne je postal Avgust Westen, ki je obrat od 1932 precej moderniziral in povečal proizvodnjo.⁴ Neposredno ob tej modernizaciji pa je bilo delavstvo celo materialno prizadeto; leta 1932 je podjetje odpustilo precej delavcev, ostalim pa ni zvišalo mezd, kljub temu, da je navilo delovne akorde. To je tudi leta 1932 pripeljalo do velikega mezdnega gibanja jeseniškega delavstva in do večjega spopada s podjetjem. V tem boju pa delavstvo žal ni bilo enotno. Desni socialdemokratski voditelji SMR J na čelu z Jurijem Jeramom se v svojem izrazitem vzvišenem sektaštvu sploh niso hoteli dogovarjati z drugim sindikatom JSZ. Med njima je prišlo do večjih preprirov, ki jih niti vodstvo Delavske zbornice v Ljubljani (izrazito v rokah socialdemokratov) ni moglo popolnoma poravnati. Delavska enotnost ni bila ustvarjena in z razcepljenim delavstvom je podjetje imelo lažje delo. Kljub temu pa je delavstvo, ki je težilo k enotnosti, doseglo 1934 dokaj dobro kolektivno pogodbo z osnovno socialno zaščito, ki jo je garantiral »meščanski« zakon o zavarovanju delavcev iz leta 1922. Zamera med sindikalnimi organizacijami je ostala.⁵

Do začetka ljudskofrontnega sodelovanja, katerega jasno začenja velika kovinarska stavka julija 1935, so se na Jesenicah, kakor drugod po Sloveniji izvršile velike politične spremembe, ki so omogočile takšno sodelovanje. Jesenice so prav tipičen primer teh sprememb in izredno uspešen primer delavskega enotno frontovskega in celo ljudskofrontnega sodelovanja.

Prve in najvažnejše spremembe so se izvršile v marksističnem taboru. V letih 1932-34 je bilo sprejetih v Komunistično partijo več mladih jeseniških delavcev, med drugimi tudi tako vidna imena, kot so Tone Čufar, Jože Gregorčič, Albin Pibernik, Vencelj Perko, Stane Bokal, Albin Sušnik in drugi, ki so se pridružili že prej aktivnim Tonetu Vengeljju in Slavku Federlu. Postali so jedro radikalnejše bojvitejše in v pogledih modernejške skupine tako imenovane levice v SMR J, kamor je šteti tesne simpatizerje in sodelavce Franceta Ravnika, Ignaca Kralja in Jožeta Čelešnika. Že od IV. partijske konference v Goričanah, predvsem pa od junijskega plenuma CK KP J v Splitu

³ Jeklo in Ljudje (Jeseniški zbornik) III., 1975. Prispevka Franceta Klopčiča in Vencelja Perka na straneh 9-58.

⁴ Ivan Mohorič, Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem, II. del Ljubljana 1970, str. 160-216.

⁵ Rokopisni spomini Jožka Rozmana (strokovnega tajnika Zveze kovinarjev JSZ) v AIZDG, str. 107 in dalje ter Vencelj Perko, Stavka jeseniških kovinarjev leta 1935 v Jeklo in Ljudje III., str. 155-160.

1935 so jeseniški komunisti skupaj s socialistično levico v SMR J začeli z novimi pogledi in prizadevanji za enotno delavsko fronto, ki bi se poleg daljših stratejskih ciljev posvečala tudi vsakdanjemu delavskemu boju za izboljšanje materialnih in socialnih razmer.⁶

Pri volitvah delavskih zaupnikov januarja 1935 so bili na listi SMR J izvoljeni predvsem levičarji. Konkretno je v vseh obratih KID skupaj lista SMR J dobila 1314 glasov ali 60 % ter 21 zaupnikov, JSZ 495 glasov ali 23 % in 7 zaupnikov ter lista NSZ 351 glasov ali 17 % in 6 zaupnikov. Za starešini delavskih zaupnikov ali glavne delavske zaupnike sta bila izvoljena Ignac Kralj za Javornik in Vencelj Perko za obrat na Savi in obenem za starešino zaupnikov celotnega podjetja. Perko je še to leto postal tudi predsednik jeseniške organizacije SMR J.⁷

Zelo pomemben razvoj pa je do tega časa naredil tudi krščansko socialistični sindikat JSZ, katerega vodstvo v Ljubljani se je že popolnoma razšlo s svojo nekdanjo politično stranko, bivšo klerikalno SLS. Jugoslovanska strokovna zveza se je v svojih idejnih političnih pogledih, kakor v svojem konkretnem sindikalnem boju zelo radikalizirala. Tudi v jeseniški krajevni organizaciji JSZ so prihajali na vodstvena mesta mlajši bolj radikalni in razredno bolj osveščeni ljudje, kot npr. Alojz Puksič, Jože Rozman, Tomaž Novak in drugi, ki niso več zvesto sledili voditeljem klerikalne stranke. Zlasti pa je bilo pomembno, da je bil sodelovanju s komunisti naklonjen dr. Aleš Stanovnik, advokat na Jesenicah in velika politična avtoriteta pri krščansko socialističnih delavcih. On se je že leta 1934 seznanil z Venceljem Perkom in začel postopoma sodelovati.⁸

Poostrenemu pritisku podjetja KID na delavstvo spomladi 1935. leta in kršenju kolektivne pogodbe, ki je izzvalo med delavstvom veliko nezadovoljstvo in pripravljenost na odpor, so se jeseniški komunisti odločili odgovoriti s stavko vseh jeseniških kovinarjev. Priprave so trajale že od junija, dokončen dogovor pa je bil narejen med obiskom jeseniških kovinarjev na zletu Svobod v Celju.⁹ Tu omenimo le z najkrajšimi besedami potek stavke. Najprej so delavci, ki so jih inštruirali komunisti, uspeli ustaviti delo 12. julija v obratu na Javorniku, brez vednosti in soglasja sindikalnih zvez. To je bilo ilegalno dejanje in takšna stavka se je smatrala za divjo. Zato so takoj še isto dopoldne sestavili delavsko deputacijo po dva delavca iz vsake sindikalne zveze, ki pa še vedno nista bila uradna predstavnika zvez, ampak le predstavnika vsega stavekajočega delavstva. Če bi ostalo le pri tem, bi takšno povezavo v vodstvu stavke imeli za povezavo od spodaj, kar je bila nekdanja komunistična politika iz časa Revolucionarne sindikalne opozicije pred letom 1935.¹⁰ Toda stvar se je razvijala dalje. Omenjena delavska deputacija in glavna delavska zaupnika V. Perko in I. Kralj je še isti dan dopoldne predložila pismeno delavske zahteve upravi podjetja. S tem je bila stavka legalizirana. Še isti dan so posredovali predstavniki Delavske zbornice, banovinski inšpektor za delo, namestnik srezkega načelnika iz Radovljice ter tajnika dveh sindikalnih central iz Ljubljane; SMR J Franc Leskošek in JSZ Jožko Rozman. Naslednji dan so se začela pogajanja med številno delavsko

⁶ Vencelj Perko, Stavka jeseniških kovinarjev leta 1935, str. 161—171.

⁷ Ravno tam.

⁸ V. Perko, Dr. Aleš Stanovnik in spomini nanj, Jeklo in ljudje, III. str. 445 in Jožko Rozman, rokopis spominov, str. 202.

⁹ V. Perko, Stavka jeseniških kovinarjev, str. 155—180.

¹⁰ Ravno tam.

delegacijo in vodstvom podjetja. Vodstvo podjetja ni bilo pripravljeno skoraj v ničemer popustiti, zato so se pogajanja razbila in 15. julija se je stavka razširila še na obrate na Savi, torej na celo podjetje. V takšnem položaju so se uradna vodstva vseh treh sindikalnih zvez na Jesenicah, ki so do tega časa stala bolj ob strani, sestala in ustanovila Vrhovni medstrokovni odbor (VMO), ki je prevzel vodstvo stavke v svoje roke. Takšne delavske enotnosti in odločnosti se je vodstvo KID ustrašilo, predvsem pa se je ustrašilo obsodbe javnega mnenja, ki je bilo na strani stavkajočih.¹¹ Vse slovensko časopisje je poročalo o stavki in apeliralo na »objektivnost javnosti«, apel so prinesli nekateri meščanski časopisi. Enako pa je storil tudi VMO, njegovo sporočilo pa je natisnilo delavsko časopisje in nekateri meščanski opozicijski listi.

Vodstvo Jugoslovanske strokovne zveze je 18. julija v ciklostirani okrožnici¹² sporočilo svojemu članstvu po Sloveniji o jeseniški stavki. Med drugim je v okrožnici, ki je povzela potek dogajanja rečeno, da je bilo delavstvo zaradi pritiska podjetja prisiljeno poseči po skrajnem sredstvu kot je stavka, da je delavstvo JSZ v borbi enotno, samozavestno in da bo vzdržalo. Tudi komunistični Delavski obzornik in socialna Delavska Politika so bili podobnega mnenja.

Pogajanja med podjetjem in delavstvom (VMO in delavski zaupniki), pri katerih so bili navzoči tudi predstavniki oblasti, banske inšpekcije dela ter Delavske zbornice so bila obnovljena 17. julija v drugačni konstelaciji in ko je podjetje pristalo na predlagan sporazum, končana 19. julija. Stavkajoče delavstvo je v glavnem uspelo, ker so bile sprejete njegove zahteve in KID je obljubila, da ne bo izvajala nobene represije proti stavkajočim.¹³

JSZ in socialisti so po končani stavki resimirali ves potek in prišli do precej podobnih zaključkov, da je bila ta gigantska borba resen nauk vsem podjetjem, ki ne spoštujejo kolektivne pogodbe in briskirajo delavske zaupnike. Delavstvo je po mnenju obeh sindikalnih central pokazalo v borbi veliko discipliniranost, enotnost ter se razen v redkih primerih podredilo vodstvu strokovnih organizacij in jim zaupalo, zaradi česar je bilo moč stavko uspešno voditi.¹⁴

Komunistični Delavski obzornik pa je spuščal ob strani strokovne organizacije in poudarjal predvsem odločnost in revolucionarnost delavstva, ki si je, če bo sledilo resničnim delavskim voditeljem lahko v svesti novih še večjih zmag, kajti uživa že splošno podporo večine slovenskega delovnega ljudstva.

Zanimivo je videti zadržanje oblasti ob jeseniški stavki. To je bila ravno nova oblast JRZ v Sloveniji z banom Natlačnom na čelu. Ob izbruhu stavke banovina in vodstvo klerikalne stranke ni vedelo, kako naj ukrepa. Kljub temu, da na noben način ni simpatiziralo z delavci, vedelo je verjetno, da so za stavko komunisti, in takoj hotelo ukrepati. Stavka je namreč izbruhnila v podjetju KID, ki je bilo trdnjava liberalnega kapitala, s katerim so si bili klerikalci politično še vedno v laseh. Verjetno pa so se ravno v tistih stavkovnih dneh liberalnih kapitalistični krogi pomenili z novim oblastnikom v Sloveniji v bodočem aranžmaju, ki nikakor ne sme iti na račun »podjetniških krogov«. Tako Slovenec ob višku stavke že ni hotel več objaviti proglasa VMO, medtem pa je objavil obvestilo KID. Banska oblast si ob tem štrajku,

¹¹ Ravno tam.

¹² AIZDG, fond JSZ, fasc. I a, M. 3.

¹³ V. Perko, Stavka jeseniških kovinarjev, str. 176 in dalje.

¹⁴ Delavska politika, 24. 7. 1935 in Delavska politika, 26. 7. 1935.

kljub temu da so delavci zasedli tovarno še ni upala nastopiti s silo, kot je to storila ob stavkah 1936, čeprav je na Jesenicah okrepila orožništvo.

Vse to dogajanje pa je pospešilo, da si je KID ustvarila lastno tajno obveščevalno službo, sestavljeno iz mreže konfidentov, ki so tajno nadzorovali delavstvo v njegovem strokovnem in političnem delovanju, ga ovajali vodstvu podjetja, ki je proti ovajanim delavcem samo ukrepalo, ali pa ovajalo policiji. Poleg lastne obveščevalne službe, je KID od oblasti izposlovala, da je bila na Jesenicah ustanovljena policijska agentura, katere namen je bilo nadzorovanje delavstva. KID se je obvezala iz lastnih finančnih sredstev vzdrževati jeseniške policijske uslužbenke.¹⁵

Ker je vodstvo podjetja spomladi leta 1936 kljub sklenjeni kolektivni pogodbi znova začelo pritiskati na delavstvo in grozilo z odpovedjo pogodbe, so se vse tri strokovne organizacije na Jesenicah sporazumele za akcijsko enotnost in junija 1936 ustanovile »Medstrokovni akcijski odbor«. Medstrokovni akcijski odbor sta sestavljala po dva člana vsake od treh organizacij: od SMR J Vencelj Perko in Viktor Stražišar od JSZ Alojz Pukšič in Valentin Smolej od NSZ pa Tine Zupan in še en član. Odbor je izdal ob svoji ustanovitvi obvestilo v obliki tiskanega letaka, s katerim je obveščal jeseniško delavstvo. Pozval je tudi svoje centrale v Ljubljani, naj ga na svojem nivoju in v drugih krajih posnemajo.¹⁶

V tiskanem obvestilu je Medstrokovni odbor zapisal svoj program

1. boj proti vsaki fašizaciji delavskih strokovnih organizacij,
2. proti demontaži slovenske industrije,
3. boj za svobodo koalicij, tiska, govora,
4. za popolno izvajanje socialne zakonodaje in proti njeni demontaži,
5. za uvedbo 40-urnega delovnega tedna, ob nezmanjšani obstoječi mezdi,
6. za mezde, ki naj osigurajo obstoj delavski družini,
7. za popolno izvajanje kolektivne pogodbe,
8. za pravični delovni red,
9. za splošno uvedbo plačanih dopustov, družinskih delavskih stanovanj in
10. za takojšnjo rešitev vseh spornih točk in novih akordnih postavk.

V tem programu je torej videti, da se je (MAO) kljub poudarkom na samo strokovno delovanje zavzel tudi za politične zahteve, kot je boj proti fašizaciji, družbenega življenja, ki je stala tedaj pred vrati na Jesenicah kakor tudi po vsej Jugoslaviji. Na Jesenicah so klerikalni voditelji JRZ že pripravljali ustanovitev svoje klerofašistične Zveze združenih delavcev, ker jim je krščansko socialistična JSZ pokazala hrbet.

Poleti 1936 so Jesenice doživele pomembno stavko gradbenega delavstva. Gradbeno delavstvo, ki ga je bilo v tem času zaradi povečevanja tovarne na Jesenicah veliko do 500 delavcev, je bilo najtežje izkoriščano, ker ni bilo strokovno organizirano in ga tako ni imel kdo braniti. Glavno gradbeno podjetje, ki je zaposlovalo te delavce je bil Slograd, katerega lastniki so bili tesno interesno in finančno povezani s KID. Za gradbince so se zavzemali jeseniški kovinarji sindikata SMR J, ki je imel v tem času levičarsko vodstvo. Že konec junija 1936 je bil po nekaj zborovanjih ustanovljen sindikat gradbincev socialistične storkovne komisije. Sindikat je nato gradbenim podjetjem predložil svoje zahteve in predloge kolektivne pogodbe, podjetja so jih enostavno

¹⁵ Jožko Rozman, rokopis spominov, str. 167 in dalje.

¹⁶ Arhiv tehničnega muzeja Jesenice, Zbirka letakov iz obdobja stare Jugoslavije.

zavrnila. Položaj delavstva je postal izredno težak, ker so podjetja grozila z množičnim odpustom. Že prekaljeni jeseniški komunisti so se zato v začetku avgusta odločili za stavko, čeprav niso dobili soglasja krščanskih socialistov in Narodne strokovne zveze, ki so stavki nasprotovali, češ da je v tedanjem položaju preveč tvegana. Stavka se je kljub temu 10. avgusta začela in trajala več kot mesec dni. Vodili so jo le komunisti iz obeh socialističnih sindikatov, katere so obvladali; krščanski socialisti JSZ so bili, ko je stavka izbruhnila do stavkajočih in do njihovega vodstva lojalni.¹⁷ Nasprotovali pa so desni voditelji NSZ in nove ZZS, ki so organizirali tudi stavkokaza. Posredovala je tudi oblast in po nalogu radovljiskega srezkega načelnika so orožniki 17. septembra aretirali 20 žena železarjev z Javornika, ki so pripravljale demonstracije v prid stavkajočih. Tega dne sta bila aretirana tudi glavna delavska zaupnika KID Jože Čelesnik in France Ravnik z obtožbo, da sta hujskala gradbince na stavko. Pozneje sta zato morala pred sodišče. Stavka je bila zlomljena na silo in podjetja so odpustila precej delavcev, ki so se eksponirali med stavko. Delavstvo je bilo neposredno materialno precej prizadeto, zrasla pa je njegova borbeno revolucionarna zavest, zavest o nujnosti delavske akcijske enotnosti; vse to pa je povzročilo med delavstvom tudi politično diferenciacijo. Desni oportunistični omahljivi elementi in NSZ in ZZZ niso hoteli več hoditi skupaj v delavski enotni fronti, ki so ji dajali ton levi elementi iz socialistične SMR J.¹⁸

V takšni situaciji so prišle v jeseni 1936 občinske volitve na Jesenicah. Na predlog krščanskega socialista dr. Aleša Stanovnika so se krščanski socialisti, seveda kot zasebniki, ne kot člani sindikata JSZ,¹⁹ sporazumeli s komunisti in levimi socialisti za skupen volilni nastop kot opozicijska »lista slovenskega delovnega ljudstva« in imeli celo izglede, da osvoje jeseniško občino. Nosilec liste je postal dr. Aleš Stanovnik, poleg njega je kandidiralo še nekaj krščanskih socialistov ter več socialistov in komunistov. Natisnili so svoj sporazum kot volilni programski letak, ki je poleg občinskega gospodarskega in socialnega programa obsegal tudi naslednje važne načelno politične poglede.²⁰

1. Smo zavedni Slovenci. Vsi kandidati in namestniki te liste izjavljamo, da smo po svojem delu načelni nasprotniki jugoslovanskih unitarističnih in centralističnih strank, kakor tudi katerihkoli fašističnih ali fašiziranih organizacij.

2. Sporazum sklepamo v svrhu gospodarskega dela v občini. Izjavljamo, da ohranja vsaka skupina popolno samostojnost glede načelnega svetovno nazorskega zreljšča.

3. Sporazum nam narekuje in vsiljuje sedanji volilni zakon, ki določa, da dobi najmočnejša izmed tekmujočih skupin dve tretjini občinskih odborikov. Samostojni nastopi so potemtakem samo potrata ljudske moči...

4. Sporazum zahtevajo koristi jeseniškega prebivalstva...

5. Glasujte vsi za listo dr. Stanovnik Aleša.

6. Prepričani smo, da so javne volitve za Slovence neprimerne. Kljub temu pa nas ni strah pred njimi. Zavedamo se naše moči v slogi, ki jo homo javno pokazali...« itd.

¹⁷ Vencelj Perko, Ustanovni kongres komunistične partije na Čebinah, Jeklo in ljudje III., str. 27 in dalje.

¹⁸ Ravno tam.

¹⁹ Izjava Srečka Žumra in Jožka Rozmana, avtorju maja 1975.

²⁰ Faksimile letaka v zborniku Jeklo in ljudje, III., str. 51.

Na volitvah 25. oktobra je bila ta lista le za las ob zmago:²¹ od 1773 volilcev je dobila 618 glasov, medtem ko je zmagovita klerikalna lista JRZ (Markež) dobila 636 glasov. Poleg tega je nastopila še opozicijska lista bivše JNS (dr. Rakar), ki je dobila 479 glasov in tako odtegnila marsikakšen socialdemokratski glas, ki je manjkal na Stanovnikovi listi.

Po teh volitvah so klerikalci ne samo zakulisno ampak tudi javno v časopisu srdito napadli krščanske socialiste. Med drugim so zapisali tudi stvari, s katerimi so hoteli izzvati oblastno prepoved JSZ, npr.:²² »Pri sestavi kandidatnih list je bilo opaziti, da so se člani JSZ branili iti na liste, ki bi nastopale pod firmo JRZ... Ponekod so se člani JSZ abstinirali od volitev, drugod pa sestavili skupne liste z nasprotniki krščanstva... Lahko se zato reče, da nosijo marsikje krščanski socialisti krivdo, če se JRZ ni odrezala kot bi lahko... Na Jesenicah je vložil krščanski socialistični list dr. Aleš Stanovnik listo ljudske fronte, ki so jo volili naši in marksistični delavci. Ni dosti manjkalo, pa bi zavladala nad Jesenicami peščica marksistov s pomočjo naših naivnežev... Večkrat smo čuli klicati voditelje JSZ, da je JSZ nestrankarska in da hoče depolitizacijo organizacije... Prava želja torej ni bila odstranitev strankarstva, temveč nakazati članom samostojno politično pot, s katero se JSZ politizira in skuša razbijati enotno fronto slovenskega krščanskega delovnega ljudstva, obstoječega iz kmetov, delavcev in obrtnikov. Zadržanje članov JSZ pri volitvah nas sili verovati, da je JSZ ne le strokovna, temveč tudi politična centrala...«

Zaradi takšnih klerikalnih groženj se krščanski socialisti decembra ob volitvah na Koroški Beli niso upali pridružiti opozicijski listi, ki jo je nosil Vencelj Perko. Nekaj bivših voditeljev Albin Gosar in Peter Arnež sta tedaj zapustila JSZ in postala voditelja klerofašistov ZZD, za seboj sta potegnili predvsem krščanske delavce na Javorniku. Kljub temu pa je Perkova lista na volitvah zmagala in Perko je postal župan na Koroški Beli. Mislim, da je bil edini komunistični župan izvoljen na občinskih volitvah 1936.

Poglejmo si že zaključno dejanje tega prvega ljudskofrontnega povezovanja na Jesenicah.

Konec leta 1936 je KID odpovedala kolektivno pogodbo svojemu delavstvu. Znova je zaživela dejavnost (MAO). Sklical je več zborovanj vsega jeseniškega delavstva. Dne 17. januarja 1937 so jeseniški kovinarji priredili v Delavskem domu shod, na katerem so govorili člani MAO, ne pa ZZD. Postavili so svoje zahteve in izražali odločnost vztrajati v borbi in poudarjali potrebo po enotnosti delavstva (Pukšič, od vidnih voditeljev sta govorila tudi V. Perko in dr. Aleš Stanovnik.²³ Pri pogajanjih delavstva s podjetjem je ZZD, ki se je tudi udeležila zahtevala prosto za vse cerkvene praznike in bila pripravljena v svoji »katoliški vnemi« popustiti tudi pri delavskih plačah. Za JSZ je bilo to zelo nerodno, če bi se temu ne priključila, bi ji nasprotniki očitali zanemarjanje krščanske vere. Toda na sestanku krajevne organizacije JSZ Jesenice so se krščanski socialisti odločili pustiti ob strani vprašanje praznikov in se odločno zavzeli za osnovno delavsko zahtevo po zvišanju plač.²⁴

²¹ Podatki iz Slovenca, 26. oktobra 1936.

²² Slovenec, 1. novembra 1936.

²³ Delavska pravica, 21. januarja 1937.

²⁴ Arhiv tehničnega muzeja Železarne Jesenice. Poročilo konfidenta Varnostne službe KID o zborovanju JSZ.

Pogajanja so 24. februarja pripeljala do nove kolektivne pogodbe, ki je v temelju spremenila svoje dotedanje kolektivne pogodbe. Sistem nove pogodbe je bil narejen po vzoru razvitih industrijskih dežel, kjer se je bil dobro obnesel. Nova pogodba je prinesla drugačno razdelitev delavstva na kvalifikacijske skupine, pri čemer so upoštevali usposobljenost (izobrazbo) in konkretno delo, ki ga opravlja. Pogodba je določala sporazumno računanje akordnih postavk (podjetje + delavski predstavniki) in dajala delavcem prvič v zgodovini podjetja pravico do plačanega letnega dopusta. Dolžina ni bila velika od 4 do 8 dni, odvisno od delovne dobe. Toda pomenila je velikanski novum v delavski zavesti.²⁵

Pogodba delavstvu ni dala vsega, ker je zahtevala in zvišala plače, pomenilo pa je vseeno zanj velik napredek. Jasno je, da to izboljšanje ni bilo dar podjetja, ampak si ga je delavstvo priborilo s svojo odločnostjo, enotnostjo, zavestnostjo in organiziranostjo, ki se je pokazala kot velika sila, s katero bo morale podjetje vse bolj računati.

Takšna delavska enotnost pa je postala vse bolj nevarnost za vladajoče kroge JRZ, ki so se kot smo že omenjali spečali z nekdanj liberalnim kapitalom KID. Začeli so najostreje nastopati proti JSZ in očitno podpirati ZZD. Ravno tako pa so proti delavskemu povezovanju, pri katerem so se krepile leve sile, nastopali desni voditelji SMR J v Beogradu, Ljubljani in njihovi eksponenti na Jesenicah. Že decembra 1936 so zahtevali izstop jeseniške SMR J iz (MAO). Za volitve delavskih zaupnikov 11. marca 1937 niso hoteli iti skupaj z levičarji SMR J in so postavili svojo disidentsko listo. Toda levica SMR J je odnesla odločno zmago, dobila je 56 % glasov vsega delavstva, drugi po moči so ostali krščanski socialisti JSZ 22 %, popoln polom pa so doživeli desni socialisti in nova klerofašistična ZZD.²⁶

Žal pa je bilo to zmagoslavje naprednega delavstva le kratko. Sredi marca 1937 je JRZ tako pritiskala na JSZ, da je morala ta začasno opustiti nove akcije za povezovanje z delavsko levico.²⁷ Še huje pa je bila prizadeta sama delavska levica. Konec marca 1937 je centralni odbor SMR J izključil iz svojih vrst na Jesenicah Ignaca Kralja in Vencelja Perka. KID pa ju je vrgla iz službe.²⁸

²⁵ Delavska pravica, 11. marca 1937.

²⁶ Delavska pravica, 4. aprila 1937.

²⁷ AIZDG, fond JSZ, fasc. I.a M. 4.

²⁸ Vencelj Perko, Ustanovni kongres Komunistične partije na Čebinovem, str. 30–31.

Zusammenfassung

DIE ERSTE VEREINIGUNG DER VOLKSFRONT IN JESENICE (1935—1937)

Der Autor schildert in der Abhandlung die erste Vereinigung der Volksfront in Jesenice, einem typischen Arbeiterort in Slowenien. Die Arbeiterschaft in Jesenice war in drei Gewerkschaften gespalten: in die sozialistische, die christlich-soziale und die nationalistische. Vom Beginn des Jahres 1935 an gewannen die Linken (vorwiegend die Kommunisten) viel Einfluß in der sozialistischen Gewerkschaft, die bis dahin eine sektiererische Politik geführt hatte. Die Kommunisten zeigten einen neuen vom Sektierertum freien Geist und sie bemühten sich sehr um die Einheitsfront der Arbeiter. Ihre Ansichten und Bemühungen fanden ein breites Verständnis bei der zweitgrößten christlich-sozialen Gewerkschaft. Das Resultat der Bestrebungen nach einer Einheitsfront war eine gelungener Streik im Hüttenwerk KID im Juli 1935. Die geeinte Arbeiterschaft zwang die Führung des Unternehmens, einen für die Arbeiterschaft viel günstigeren Kollektivvertrag zu unterschreiben. Für die Ueberwachung des Vertragsvollzuges bildeten im Sommer 1936 alle drei Gewerkschaften einen paritätischen Ausschuß (MAO). Er organisierte viele Versammlungen, auf denen die Einhaltung des Vertrages gefordert und von der profaschistischen Regierung die Sicherung der Freiheit für die demokratischen Gewerkschaften verlangt wurde. Die rechts orientierten Führer in der Zentrale der sozialistischen Gewerkschaften schlossen im Frühjahr 1937 alle Linken in Jesenice aus der Gewerkschaft aus. Gleichzeitig zog die reaktionäre »klerikale Partei« einige Weigerer aus der christlich-sozialen Gewerkschaft auf ihre Seite. Die nationalistischen Gewerkschaften fügten sich der Führung des Unternehmens. So war die Arbeiter-Einheitsfront im Frühling 1937 für eine Zeit zerschlagen.

In seiner Abhandlung richtet der Autor die Aufmerksamkeit auch auf einen gelungenen Volksfrontblock, der die Sozialisten, Kommunisten und christlichen Sozialisten für die Gemeindewahl in Jesenice im Oktober 1936 vereinigte und der nur um ein Geringes den Sieg verfehlte.